

kreśla, że państwo prawa – konstrukt ideologiczny polskiego oświecenia – jest ideą bardzo bliską koncepcji współczesnego społeczeństwa demokratycznego.

Badaczka języka XVIII wieku, pisząc o znaczeniu techniki klasycznej sztuki perswazji dla pozyskiwania przychylności odbiorców, podkreśla znaczenie retoryki nie tylko w dobie staropolskiej, ale także we współczesnej debacie publicznej.

Książka *Studia nad polszczyzną epoki stanisławowskiej* zaleca się pięknym językiem i jasnością wyводу. Umieściła w tym tomie autorka szkice, które wcześniej nie były publikowane, a które potwierdzają jej szerokie zainteresowania. Krótko mówiąc, mamy tu do czynienia z 8 udanymi opracowaniami, które odznaczają się rzetelnością rozległej erudycji (w tym wiedzy historycznojęzykowej), solidnością warsztatu, umiejętnością aktualizowania ważnych społecznie tematów. Omawiana książka jest znaczącym osiągnięciem w dziedzinie badań historycznojęzykowych w Polsce, jest także dokumentem wnikliwości i rzetelności badawczej oraz poznawczej pasji Ireny Szczepankowskiej.

EWA MALINOWSKA

JANE SUNDERLAND, *GENDERED DISCOURSES*, Hampshire, New York: Palgrave Macmillan, 2004, 248 s.

Książka *Gendered Discourses* autorstwa Jane Sunderland wpisuje się nurt badań nad dyskursem i kategorią płci społeczno-kulturowej. Jest kolejnym (obok m.in. takich pozycji jak Weatherall 2002, Holmes i Meyerhoff 2003) świadectwem silnego zainteresowania tą tematyką w lingwistyce ostatnich lat oraz dowodem na przechodzenie bardziej ogólnych badań relacji języka i płci (Coates 1998, Cameron 1998) w stronę eksploracji poszczególnych strategii dyskursywnych. Znaczną jej część stanowią dyskusje nad kwestiami metodologicznymi i metajęzykowymi, przedstawiono w niej również empiryczne badania nad różnymi typami dyskursów.

W rozdziale pierwszym autorka koncentruje się na zagadnieniach dotyczących badania tekstów metodami analizy dyskursu (*DA*), krytycznej analizy dyskursu (*CDA*) oraz analizy konwersacyjnej (*CA*). Pokazuje subtelne różnice między podejściami obejmującymi *gender and discourse/ gendered discourse/ gendering discourse* [gender i dyskurs, genderowy dyskurs, genderujący dyskurs]. Omawia ponadto, występujące w licznych pracach, pojęcia takie jak *konstrukcja, reprezentacja*

cja czy indeksowanie. W rozdziale drugim tej samej części, na przykładzie dwóch artykułów z gazet, szczegółowo przedstawia kwestie rozpoznawania i nazywania dyskursów. Pokazuje jak w obrębie jednego tekstu różne dyskursy zazębiają się i przenikają. Kontynuację tego wątku odnajdujemy w rozdziale kolejnym, w całości poświęconym przeglądowi typów dyskursu występujących w pracach różnych badaczy. Są to między innymi dyskursy: „różnicy”, „heteroseksualny”, „zatrudnienia”, „menopauzy”, „uświadomienia”.

Druga część książki poświęcona jest w całości prezentacji badań empirycznych. W obrębie czterech rozdziałów autorka analizując: 1) dyskursy genderowe w szkole, 2) dyskursy dotyczące ojcostwa, występujące w czasopismach dla rodziców 3) dyskursy ojcostwa w relacjach prasowych z życia znanych osobistości (na przykładzie premiera T. Blaira) oraz 4) dyskursy genderowe w literaturze dziecięcej.

Rozdziały te stanowią najciekawszą część omawianej publikacji. Zastrzeżenie budzi jedynie dobór poszczególnych zagadnień, sprawiający wrażenie niespójnego i wrywkowego. Brakuje wyraźnego uzasadnienia dokonanych wyborów oraz wskazania jakichś łączących ich więzi. Nie zostaje więc zachowana ciągłość wywodu, w którym nie ma też symetrii. Dwa rozdziały poświęcono „dyskursowi ojcostwa”, brak natomiast odnośników na przykład do „dyskursu macierzyństwa”. Nie wydaje się również zasadne stawianie obok siebie przykładów z odmiennych kręgów kulturowych. Rozdział poświęcony szkole przedstawia wyniki badań prowadzonych na lekcjach języka obcego w różnych krajach. Dyskurs ojcowski prezentowany jest na podstawie źródeł angielskich, a analizowana literatura dziecięca jest z kolei amerykańska. Mało przekonujący jest poza tym sam wybór proponowanych pozycji literatury dziecięcej. Są one bardzo zróżnicowane – przeznaczone dla dzieci młodszych i nastolatków, należą do gatunku fikcji i biografii. Kryteria doboru materiału w perspektywie całości rozdziału nie są dyskutowane, dlatego sprawia on wrażenie zbioru ciekawych co prawda, bo obejmujących różnorodność form i stylów, ale oddzielnych artykułów.

Na trzecią część książki składają się dwa rozdziały. Pierwszy z nich dotyczy problemów konstruowania płci za pomocą dyskursu. Poruszane są w nim zagadnienia autokonstrukcji, negocjacji konstrukcji w interakcji oraz niewerbalnych aspektów kreowania wizerunku genderowego. Już same te określenia wskazują na obecną w rozważaniach postmodernistyczną koncepcję tożsamości. Nie są to zagadnienia nowe (por. m.in. Butler 1990). Ciekawy wydaje mi się natomiast rozdział dziewiąty, a zarazem ostatni. Nazwany został *'Damaging Discourses' and Intervention in Discourse* [*Niszczące dyskursy i ingerencja w dyskurs*] i odnosi się

do szeroko pojmowanej tematyki seksizmu językowego pokazanego z perspektywy zmieniających się paradygmatów.

Podejście zachodnich feministek do problemów seksizmu czy opresji językowej znacznie ewoluowało i przechodziło różne etapy, by przyjąć nowy kształt w czasach współczesnych. Jak twierdzi Sunderland: „A feminist approach to language as discourse can, no longer see a given word as straightforwardly ‘sexist’, since its meaning will always vary with context” (s. 192) [Feministyczne podejście do języka jako dyskursu, nie pozwala na postrzeganie danego słowa jako „seksistowskiego”, jako że jego znaczenie zmienia się w zależności od kontekstu]. Słowa mogą więc być zaledwie „potencjalnie niszczące”. Autorka optuje za używaniem określenia *niszczące* [*damaging*] jako bardziej nasyconego emocjonalnie niż wcześniejsze terminy pochodzące z czasów obowiązywania paradygmatu dominacji, takie jak *seksistowski* czy *opresyjny*. Ważne jest również pozytywne przesłanie tego terminu, wskazujące, że to co zniszczone, może zostać naprawione, stając się równie dobre jak wcześniej, ale niekoniecznie pozostając takie samo. W tego typu podejściu należy wziąć pod uwagę nie tylko rodzaj potencjalnych „zniszczeń” (materialny, symboliczny, psychologiczny, społeczny czy komunikacyjny), ale trzeba też uwzględnić tego, kogo mogą one dotknąć.

Rozważania na ten temat są interesujące dla polskiego odbiorcy, zwłaszcza jeśli weźmiemy pod uwagę, że dopiero niedawno podobne dyskusje podjęli polscy językoznawcy (Karwatowska, Szypra-Kozłowska 2005), por. terminy *androcentryzm językowy*, *językowa nierównorzędnosc płci*, *asymetrie rodzajowo-płciowe*.

Autorka książki *Gendered Discourses* zastanawia się nad wpływem „języka nieseksistowskiego” na zmiany społeczne, uznając, że poczynania zmierzające do rozpowszechnienia niedyskryminujących form odniosły sukces, ale też tylko częściowy. Zostały co prawda oficjalnie przyjęte i są powszechnie stosowane, spełniły również swoje zadanie „pobudzenia świadomości”, że poza nimi kryje się nierówność społeczna. Nie udało się jednak przy ich pomocy dokonać szerszych reform. Często także nowo przyjęte, poprawne politycznie terminy nie spełniają swojej funkcji, gdyż albo odnoszą się tylko do kobiet, albo funkcjonują w języku obok, a nie zamiast terminów uznawanych za dyskryminujące. Przykładem tego zjawiska jest używanie określenia *chair* lub *chairperson* alternatywnie do *chairman* i to przeważnie w odniesieniu do kobiet.

Źródła niepełnej skuteczności dotychczas prowadzonych kampanii upatruje autorka w podejściu skupiającym się na poszczególnych słowach, zamiast na dyskursie i jego społecznym wydźwięku. Uważa więc, że konieczna jest interwencja w dyskurs traktowana jako zjawisko odmienne od ruchu na rzecz użycia języka nie-

seksistowskiego, charakterystycznego dla aktywizmu lingwistycznego lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych (s. 203). Proponuje więc następujące sposoby interwencji: 1) dekonstrukcję dyskursów poprzez krytykę metadyskursową (do tego typu działań zalicza własną pracę); 2) nieużywanie dyskursów uznawanych za niszczące; 3) używanie dyskursów uznawanych za nieniszczące zarówno w sposób niekonfrontacyjny (na pytanie „Czy to jest Mrs czy Miss X”, odpowiadanie „Ms”), 4) jak i konfrontacyjny. Jako ilustrację tego ostatniego, przytoczono przykład dopisku pod sloganem reklamowym Fiata głoszącym „Gdyby był kobietą, zostałaby uszczypnięty”. Pod napisem pojawiło się domalowane sprayem hasło: „Gdyby ta kobieta była samochodem, przejechałaby cię”. Pozostałe sposoby obejmują 5) ułatwienie wpływu szerszej społeczności na dyskurs grupowy (na przykład poprzez edukację dzieci, młodzieży i nauczycieli w zakresie identyfikowania różnego typu dyskursów) oraz 6) redyskursywizację (oznaczającą zmianę optyki w obrębie dyskursu umożliwiającą spojrzenie na dany problem z różnych punktów widzenia).

Autorka zaznacza, że wymienione sposoby są już obecne w językowej praktyce, m.in. feministek, polityków, i w mniejszym stopniu innych użytkowników języka. Pytanie o skuteczność tych technik związane jest z prawdziwością założeń teoretycznych dotyczących mocy dyskursu. Jeśli wszystko jest konstruowane dyskursywnie i nie ma społecznej rzeczywistości poza dyskursem, jak chcą niektórzy (Butler 1990), sama dyskursywna interwencja byłaby wystarczająca do zmiany porządku społecznego (s. 215). Jeśli jednak tak nie jest, a ku temu pogładowi skłania się autorka, interwencja dyskursywna nie będzie wystarczająca. Może ona zaledwie (lub aż) prowadzić do przemian w świadomości użytkowników, którzy nie tylko zaczną inaczej postrzegać świat, ale też będą być może chcieli działać na rzecz stworzenia nowej rzeczywistości społecznej. Dopiero to działanie przynieść może konkretne zmiany. Nie będą one zapewne osiągnięte szybko i, jak przyznaje sama autorka, naiwnością byłoby wierzyć, że „niszczące dyskursy” po prostu znikną (s. 208). Czasami wręcz przeciwnie, podważanie *status quo* prowadzić może do utwierdzenia obowiązujących norm poprzez wzmocnienie argumentów przemawiających na ich korzyść.

Podjęmowane w *Gendered Discourses* zagadnienia są odzwierciedleniem dyskursywnego podejścia do problematyki relacji języka i płci. I tak należy zapewne potraktować prezentowaną książkę, jako kolejny głos w dyskusji nad nieokręptymi jeszcze, a przez to interesującymi zjawiskami, które dotyczą nie tylko problemów językowych, ale także – a może nawet przed wszystkim – zmieniających się kontekstów społecznych, w których są one zanurzone.

Literatura

Butler J., 1990, *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*, Routledge.

Coates J., 1998, *Language and Gender: A Reader*, Blackwell.

Karwatowska M, J. Szpyra-Kozłowska, 2005, *Lingwistyka płci. Ona i on w języku polskim*, UMCS.

The Feminist Critique of Language: A Reader, 1998, red. D. Cameron, Routledge.

The Handbook of Language and Gender, 2003, red. J. Holmes, M. Meyerhoff, Blackwell.

Weatherall A., 2002, *Gender, Language and Discourse*, Routledge.

DOROTA BRZozowska